प्रश्नः 9. वाक्यरचनया अर्थभेदं स्पष्टीकुरुत–(वाक्य रचना द्वारा अर्थ-भेद स्पष्ट कीजिए–)

परितः – पुरतः

नगः – नागः

आरोहणम् – अवरोहणम्

विषमाः – समाः

उत्तरम्– परितः (चारों ओर) – ग्रामं **परितः** जनाः वसन्ति।

पुरतः (आगे) – सीतायाः **पुरतः** रामः चलति।

नगः (पर्वत) – हिमालयः संसारे प्रसिद्धः नगः अस्ति।

नागः (सर्प) – शेष**नागः** सर्वोच्चः भवति।

आरोहणम् (चढ़ाई) – पर्वतस्य **आरोहणम्** सुखदं भवति।

अवरोहणम् (उतराई) – पर्वतस्य **अवरोहणं** रोमांचकं भवति।

विषमाः (असमान) – पर्वतस्य मार्गाः **विषमाः** एव भवन्ति।

समाः (समान) – राजपुत्राः नृपेण **समाः** सन्ति।

अतिरिक्त-अभ्यासः

(1) पद्यांशं पठित्वा अधोदत्तान् प्रश्नाम् उत्तरत–(पद्यांश पढ़कर निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर दीजिए–)

पथि पाषाणा विषमाः प्रखराः।
हिंस्राः पशवः परितो घोराः।।
सुदुष्करं खलु यद्यपि गमनम्।
सदैव पुरतो.....।।

I. एकपदेन उत्तरत।

1. पथि विषमाः के सन्ति? _____
2. पशवः कीदृशः सन्ति? _____
3. दुष्करं किं भवति? _____
4. पुरतः किं निधेयम्? _____

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

पथि किं किं काठिन्यं वर्तते?

III. भाषिककार्यम्

1. पर्यायपदम् चित्वा लिखत–
   (*i*) सर्वदा = ... (*ii*) मार्गे = ... (*iii*) अभितः = ...
2. सन्धिविच्छेदं कुरुत–
   (*i*) यद्यपि = ...+..... (*ii*) सदैव = ...+.....
3. विशेषणपदं चित्वा लिखत–'सुदुष्करं खलु यद्यपि गमनम्'.....
4. विपिर्यायं (विलोमं) लिखत–
   (*i*) समाः = _____ (*ii*) अतीव सुकरम् = _____ (*iii*) पृष्ठतः = _____
5. एकवचने परिवर्तयत–'पथि, पाषाणाः, विषमाः, प्रखराः'.....

उत्तरम्–

I. 1. पाषाणाः 2. हिंस्रा 3. गमनम् 4. चरणम्

II. पथि विषमाः प्रखराः पाषाणाः सन्ति, परितः च हिंस्राः घोराः पशवः, अतः गमनम् दुष्करम्।

III. 1. (*i*) सदैव (*ii*) पथि (*iii*) परितः

2. (*i*) यदि + अपि (*ii*) सदा + एव

3. सुदुष्करम्

4. (*i*) विषमाः (*ii*) सुदुष्करम् (*iii*) पुरतः

5. पथि, पाषाणः विषमः प्रखरः।

(2) शब्दार्थान् परस्परं मेलयत–(शब्दार्थों का परस्पर मेल कीजिए–)

अनुरक्तिम्	पर्वतः
गिरिशिखरे	स्वगृहम्
नगः	त्यज
सततम्	कुरु
निजनिकेतनम्	पर्वतशृङ्गे
विधेहि	स्नेहम्
जहीहि	निरन्तरम्

उत्तरम्– अनुरक्तिम् = स्नेहम्; गिरिशिखरे = पर्वतशृंगे; नगः=पर्वतः; सततम् = निरन्तरम्; निजनिकेतनम् = स्वगृहम्; विधेहि = कुरु; जहीहि = त्यज

(3) लट्लकारपदानि लोट्-विधिलिङ्लकारे परिवर्तयत–(लट् लकार के पद लोट् तथा विधि लिंङ् में परिवर्तित कीजिए–)

लट्	लोट्	विधिलिंङ्
1. अस्ति	_____	_____
2. करोमि	_____	_____
3. लिखन्ति	_____	_____
4. पठति	_____	_____
5. खादामः	_____	_____
6. धावथः	_____	_____
7. गायतः	_____	_____

उत्तरम्– 1. अस्तु, स्यात् 2. करवाणि, कुर्याम् 3. लिखन्तु, लिखेयुः 4. पठ, पठेः 5. खादाम, खादेम 6. धावतम्, धावत 7. गायताम्, गायेताम्

(4) वाक्य-प्रयोगम् कुरुत–

1. घोरः 2. पुरतः 3. साधनम् 4. गमनम्

उत्तरम्– 1. व्याघ्रः **घोरः** पशुः वर्तते।
2. भवनस्य **पुरतः** विशाला वाटिका शोभते।
3. **साधनम्** विना कार्यासिद्धिः कथं भवेत्?
4. विषमे मार्गे **गमनम्** सुकरम् नास्ति।

बहुविकल्पीयप्रश्नाः

(1) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत–(दिए गए विकल्पों से उचित पद चुनकर रिक्त स्थान भरिए–)

(क) 1. सदैव _____ निधेहि चरणम्। (परितः, पुरतः, सर्वतः)
2. विनैव यानम् _____ । (नागारोहरणम्, नगारोहणम्, नगावरोहणम्)
3. _____ राष्ट्रे तथाऽनुरक्तिम्। (देहि, विधेहि, जहीहि)
4. कुरु कुरु सततं _____। (निजनिकेतनम्, ध्येय–स्मरणम्, सुदुष्करम्)
5. जहीहि भीतिं भज भज _____। (साधनम्, गमनम्, शक्तिम्)

उत्तरम्– (क) 1. पुरतः 2. नगारोहणम् 3. विधेहि 4. ध्येय-स्मरणम् 5. शक्तिम्

(ख) 1. भो बालकाः! मार्गे सावधानं _____। (चल, चलतम्, चलत)
2. पुत्रि, _____ विना बहिः मा गच्छ। (छत्रः, छत्रम्, छत्राय)
3. _____ स्नेहः कर्त्तव्य। (भ्रातृ, भ्रातरम्, भ्रातरि।)
4. _____ दयां कुरु। (पशुम्, पशौ, पशुः)
5. कार्यम् इदम् _____ खलु। (सुकर, सुकरम्, सुकरः)

उत्तरम्– (ख) 1. चलत 2. छत्रम् 3. भ्रातरि 4. पशौ 5. सुकरम्

(2) शुद्धं शब्दरूपं रिक्तस्थाने लिखत–(शुद्ध शब्दरूप रिक्त स्थान में लिखिए)

1. गति – प्रथमा एकवचनम् .....। (गति, गतिः, गती)
2. सुमति – सम्बोधनम्, एकवचनम् .....। (सुमति, सुमतिः सुमते)
3. बसयान – द्वितीया बहुवचनम् .....। (बसयानाः, बसयानान्, बसयानानि)
4. शिशु – चतुर्थी एकवचनम् .....। (शिश्वे, शिशवे, शिशुवे)
5. तरु – प्रथमा बहुवचनम् .....। (तर्वः तरुवः, तरवः)

उत्तरम्– 1. गतिः 2. सुमते 3. बसयानानि 4. शिशवे 5. तरवः

********** END **********